Шевцова Олександра
Київський національний університет технологій та дизайну (Київ, Україна)
Науковий керівник – к. філол. н., д. істор. н., проф. Дзира І. Я.

МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ ЯК ОДИН З ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ МІГРАЦІЙНОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ

Вступ. Міграційна школа в фольклористиці зародилася в другій половині XIX ст. Вона виникла як реакція на популярну тоді арійську теорію, що мала на меті здійснити цілісну реконструкцію світогляду давніх арійців. На противагу їй німецький вчений Т. Бенфей висунув теорію запозичень чи «мандрівних сюжетів», яка полягала в тому, що поширені серед багатьох народів фольклорні сюжети за своїм характером є мандрівними: зародившись в Індії, вони «мігрували» на інші території. Причому ці запозичення постали не внаслідок генетичної спорідненості народів, а під впливом безпосередніх культурно-історичних взаємин між ними. Замість популярного у міфологів, але вже застарілого методу реконструкції, припущень та етимологічних тлумачень фольклористи почали успішно застосовувати метод критичного аналізу та порівняння текстів. Завдяки представникам міграційної школи до наукового обігу потрапила величезна кількість фольклорних матеріалів, які аналізувалися з погляду міжетнічних культурних контактів, зокрема відстеження шляхів передачі мандрівних сюжетів, що сприяло глибшому осмисленню процесів формування культурної ідентичності та взаємодії між різними культурними спільнотами.

Ідеї прихильників міграційної теорії справили суттєвий вплив на українських фольклористів. Певну апробацію вони пройшли вже у студіях М. Сумцова. Серед його колег погляди Т. Бенфея певною мірою також поділяв видатний український фольклорист і літературознавець Михайло Драгоманов. На сьогодні питання методики Драгоманова-фольклориста

остаточно не з’ясоване, хоча більшість науковців вважають, що він дотримувався культурно-історичного методу, залучаючи при цьому різні підходи до аналізу фольклорного матеріалу, серед яких помітна увага приділялася саме теорії запозичень.

Метою запропонованого дослідження є визначення ролі М. Драгоманова в становленні міграційної школи української фольклористики на основі аналізу його наукового доробку.

Основний розділ. М. Драгоманов вважав, що фольклор не можна розглядати ізольовано від історії, літератури, етнографії й культури в цілому, а також суспільних процесів. При цьому особливий акцент робився саме на культурні контакти. «Народну поезію, – переконував М. Драгоманов, – можна прирівняти до верстов земної кори: кожна епоха, різнорідні впливи сусідніх народів полишили на ній свої сліди, не розгрупувавши яких не можна користуватися народною словесністю як матеріалом до характеристики народного побуту ані в минулому ані в теперішньому» [5, с. 143]. Під особливо значним впливом ідей Т. Бенфея вчений перебував у ранній період своєї науково-дослідницької діяльності, коли захоплення пошуками чужоземних запозичень нерідко призводило до ігнорування характерних національних прикмет фольклорних пам’яток, а також нехтування малопоширеними сюжетами.

Міграційний напрям в українській фольклористиці представлений насамперед такими працями М. Драгоманова, як «Відгук лицарської поезії в українських народних піснях» (1874), «Байки Лафонтена та східні оповідання (1884), «Турецькі анекдоти в українській народній словесності» (1886), «Слов’янські переробки Едіпової історії» (1892) тощо.

На думку дослідника, серед пісенних творів найбільшу схильність до міграції виявляють балади [2, с. 67]. При цьому, як правило, поширюються баладні сюжети, а не типові для народних традицій ліричні мотиви. Однак, потрапивши на новий ґрунт, запозичені сюжети вимушені були адаптуватися до місцевих національно-культурних умов.

У виголошеній 05.08.1874 р. доповіді на тему інцесту в слов'янських народних піснях М. Драгоманов, некритично засвоївши теорію мандрівних сюжетів, піддав сумніву оригінальність не лише українських, а й слов'янських пісень на відповідну тематику, оскільки вважав їх віддаленими відголосками грецького міфу про царя Едіпа. Урахувавши справедливі зауваження критики, пізніше у своїй ґрунтовній праці «Слов'янські переробки Едіпової історії», він спирався на кращі методологічні напрацювання не лише міграційної, а й міфологічної та антропологічної шкіл.

Поступово М. Драгоманов відмовляється від абсолютизації постулатів міграційної теорії й переходить до комплексного, послідовного й систематичного аналізу фольклорних текстів. Прикладом такого виваженого підходу позначені його найкращі праці, передусім видані разом з В. Антоновичем два томи «Історичних пісень українського народу». Це ж саме можна стверджувати й про «Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880)», «Політичні пісні українського народу XVIII– XIX ст.» тощо. Аналіз цих видань дозволяє О. Наумовській зробити висновок, що «в народній поезії М. Драгоманов насамперед вбачав відображення психології народу» й паралельно намагався «пояснити побутові та суспільні причини, які зумовили появу того чи іншого сюжету, мотиву, образу» [4, с. 9].

Однак, як зауважує М. Дмитренко, «Бенфеївсько-пипінська наукова традиція тяжіла над дослідницьким методом М. Драгоманова до останнього подиху» [1, с. 18]. Свідченням цього є, зокрема, написана в еміграційний період «Церковно-слов'янська історія кровосумішника Юди» (1891). А у «Замітці про слов'янські релігійні та етичні легенди» (1893) ним була вчергове висловлена гіпотеза про шлях проникнення значної кількості сюжетів з Центральної Азії через Кавказ до України.

Висновки. Як бачимо, М. Драгоманов працював здебільшого в руслі культурно-історичного напряму, використовуючи історико-етнографічні,

генетичні, порівняльні, психологічні форми дослідження усної народної творчості. При цьому активне звернення до теорії запозичень дозволило йому у своїх студіях вийти далеко за межі української етнокультури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитренко М. Михайло Драгоманов – дослідник фольклору. *Слово і час*. 2005. № 6. С. 12–24.

2. Драгоманов М. Відгук лицарської поезії в українських народних піснях. *Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство.* Львів: Накладом НТШ, 1899. Т. 1. С. 66–87.

3. Наумовська О. В. Михайло Драгоманов як один із основоположників української фольклористики. *Сучасні проблеми вивчення фольклору та літератури у вищих та середніх навчальних закладах.* Мелітополь – Київ, 1996. С. 38–45.

4. Наумовська О. В. Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07. Київ, 1999. 19 с.

5. Павлик М. Історія розвідки Михайла Драгоманова про кровосумішку (чотири її редакції). *Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство.* Львів: Накладом НТШ, 1907. Т. IV. С. 141–196.